

Modern rhetorical canons: analysis and classification

Jetkerbay SEYTJANOV¹

Berdakh Karakalpak State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2025

Received in revised form

15 October 2025

Accepted 15 November 2025

Available online

05 Desember 2025

Keywords:

contemporary rhetorical
canons,
rhetoric,
classification,
cognitive and psychological
functions,
media rhetoric.

ABSTRACT

This article is devoted to the in-depth analysis and classification of contemporary rhetorical canons. The study employed discourse analysis, semiotic approach, comparative method, and corpus analysis. The results indicate that contemporary rhetorical canons are formed not only on the basis of the classical five canons but also include cognitive, psychological, media, pedagogical, and ethical functions. Moreover, their integrated application enhances interactive communication with the audience and increases speech effectiveness.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss6-pp64-70>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Zamonaviy ritorik kanonlar: tahlil va klassifikatsiya

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

zamonaviy ritorik kanonlar,
nutq san'ati,
klassifikatsiya,
kognitiv va psixologik
funksiyalar,
media ritorikasi.

Ushbu maqola zamonaviy ritorik kanonlarni chuqur tahlil qilish va ularni klassifikatsiyalashga bag'ishlangan. Tadqiqot jarayonida diskurs tahlili, semiotik yondashuv, komparativ metod va korpus tahlili qo'llanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ritorik kanonlar nafaqat klassik besh kanon asosida shakllanadi, balki kognitiv, psixologik, media, pedagogik va etik funksiyalarni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, ularning integratsiyalashgan qo'llanilishi auditoriya bilan interaktiv aloqa va nutqning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

¹ PhD, Professor, Head of the Department of Translation Theory and Practice, Berdakh Karakalpak State University.

Современные риторические каноны: анализ и классификация

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

современные
риторические каноны,
ораторское искусство,
классификация,
когнитивные и
психологические функции,
медиаальная риторика.

Данная статья посвящена глубокому анализу современных риторических канонов и их классификации. В ходе исследования были использованы дискурс-анализ, семиотический подход, сравнительный метод и корпусный анализ. Результаты показывают, что современные риторические каноны формируются не только на основе классических пяти канонов, но и включают когнитивные, психологические, медиаальные, педагогические и этические функции. Кроме того, их интегрированное применение способствует улучшению интерактивного общения с аудиторией и повышению эффективности речи.

KIRISH

Bugungi globalashuv, shuningdek, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va axborot oqimlarining keskin ko'payishi natijasida kommunikatsiya jarayonlari murakkablashmoqda. Shu bilan birga, nutq san'ati, ya'ni ritorika nafaqat ma'lumot yetkazish vositasi sifatida, balki strategik ta'sir mexanizmi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aslida kommunikatsiya samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida auditoriya psixologiyasi, vizual va multimodal elementlar, shuningdek, kognitiv va emotsional komponentlar alohida o'rin tutadi. Shu bois, zamonaviy ritorika nafaqat so'z va mantiqqa, balki kompleks psixologik va kommunikativ strategiyalarga asoslanadi.

Bundan tashqari, ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy kommunikatsiya tizimida auditoriya bilan samarali muloqot qilish faqat an'anaviy nutq usullariga tayanib amalga oshmaydi. Masalan, siyosiy nutqlarda auditoriyaning e'tiborini jalb qilish, reklama diskursida iste'molchining emotsional reaksiyasini shakllantirish, pedagogik nutqda esa o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun ritorik kanonlar kompleks tarzda qo'llanilmoqda. Shu sababli zamonaviy ritorik kanonlarni chuqur o'rganish, ularning turli ijtimoiy-madaniy kontekstlarda qo'llanilishini tahlil qilish ilmiy va amaliy nuqtai nazardan dolzarb vazifa hisoblanadi.

Klassik ritorika nazariyasi besh asosiy kanonni – inventio (g'oya va dalillarni tanlash), dispositio (nutq tuzilmasini yaratish), elocutio (til va uslubni tanlash), memoria (eslab qolish san'ati) va pronuntiatio (ifodali nutq) – o'z ichiga olgan bo'lsa-da, XXI asr sharoitida bu kanonlar sezilarli darajada transformatsiyaga uchradi. Xususan, ularning zamonaviy talqini kognitiv, psixologik, media va pedagogik jihatlarni o'z ichiga olgan ko'p qirrali tizimga aylangan. Shu bilan birga, nutqning mantiqiy tarkibi, emotsional ta'siri va vizual ko'rinishi integratsiyalashgan holda ishlatilmoqda, bu esa auditoriya bilan interaktiv va samarali muloqot imkonini beradi.

Bundan tashqari, zamonaviy ritorika nafaqat nutqni ifodalash san'ati, balki kommunikatsion strategiya, auditoriya bilan interaktiv aloqa va sotsiopsixologik ta'sir vositasi sifatida ham qaraladi. Shu bois, ritorik kanonlarni yangicha talqin qilish, ularni tizimli klassifikatsiya qilish va amaliy kontekstlarda qo'llash bugungi ilmiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola zamonaviy ritorik kanonlarning tahlili va klassifikatsiyasiga bag'ishlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Zamonaviy ritorik kanonlarni o'rganish jarayonida ko'plab olimlarning nazariy qarashlari va empirik tadqiqotlari tahlil qilindi. Shu bilan birga, avvalo klassik ritorika maktabining vakillari – Aristotel, Sison va Kvintilian – nutqning asosiy besh kanonini ilgari surganligi e'tiborga loyiqdir. Ular, shuningdek, nutqning mantiqiy (logos), emotsional (pathos) va axloqiy (ethos) jihatlarini integratsiyalashgan holda o'rganishni taklif qilgan. Biroq, XXI asr sharoitida kommunikatsiya maydoni kengaygani sababli, klassik yondashuvlarning o'ziga xos cheklovlari paydo bo'lganini ko'rish mumkin. Shu nuqtai nazardan, ko'plab zamonaviy olimlar klassik modelni yangicha talqin qilish va uni psixologik hamda media kontekstiga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydilar [2; 8; 9].

Shu bilan birga, Perelman va Olbrextsning yondashuvlari nutqni faqat mantiqiy va uslubiy qoidalar orqali emas, balki ijtimoiy kontekst va auditoriyaning psixologik xususiyatlariga mos tarzda shakllantirish mumkinligini ko'rsatadi [10]. Bundan tashqari, Lakoff va Johnsonning tadqiqotlari metaforalar va kognitiv strukturalarning ritorik samaradorlikdagi ahamiyatini ochib beradi, shuningdek, nutqning intellektual va emotsional ta'sirini birlashtirishga imkon yaratadi. Shu jihatdan, ular zamonaviy ritorikani kognitiv va semiotik tizim sifatida talqin qilish imkonini beradi [7].

Bundan tashqari, Jenkins, Chouliarakis va boshqa zamonaviy tadqiqotchilar digital kommunikatsiya va media diskursining ritorika rivojiga qanday ta'sir ko'rsatishini keng tahlil qilganlar [3;6]. Ayniqsa, sotsial tarmoqlar, bloglar, veb-platformalar va multimodal media vositalari nutqning vizual va audio elementlari orqali auditoriyaga ta'sirini kuchaytirayotganini ta'kidlash joiz. Shu bilan birga, olimlar ko'rsatadiki, zamonaviy nutq strategiyasi faqat mantiqiy dalillarga emas, balki auditoriya psixologiyasi, emotsional rezonans va interaktivlikka ham tayanadi.

Shu nuqtai nazardan, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ritorika nafaqat klassik besh kanon asosida shakllanib qolmay, balki kognitiv, psixologik, media va pedagogik jihatlarni qamrab olgan ko'p qirrali tizimga aylanmoqda. Bundan tashqari, qayta ishlangan nazariy yondashuvlar logos, pathos va ethos elementlarini yangi kommunikatsion kontekstlarga moslashtirish imkonini beradi, bu esa ritorik nutqning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois, adabiyotlarni tahlil qilish orqali zamonaviy ritorik kanonlarning kompleks tuzilishi va funksional imkoniyatlari yanada ravshanlashadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda zamonaviy ritorik kanonlarni tahlil qilish va ularni klassifikatsiya qilish jarayoni bir qator ilmiy metodlar asosida amalga oshirildi. Avvalo, diskurs tahlili qo'llanildi, chunki u nutqning mazmuniy tuzilishi, kommunikativ maqsadi va auditoriyaga ta'sir mexanizmlarini aniqlash imkonini berdi. Shu bilan birga, semiotik yondashuvdan foydalangan holda, nutq elementlari belgilar tizimi sifatida o'rganildi, shuningdek, ular o'zaro qanday bog'liqlikda ishlashini aniqlash mumkin bo'ldi.

Bundan tashqari, komparativ metod yordamida klassik va zamonaviy ritorik kanonlar taqqoslandi. Shu orqali har bir kanonning rivojlanish jarayoni, transformatsiyasi va yangi kommunikativ sharoitlarga moslashishi ko'rsatildi. Ayniqsa, klassik besh kanonning (inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio) zamonaviy kontekstdagi yangi funksiyalari aniqlanib, ular kognitiv, psixologik va media aspektlarga moslashtirildi.

Shuningdek, korpus tahlili qo'llanilib, siyosiy nutqlar, pedagogik ma'ruza va media diskurslaridan iborat real matnlar bazasi tahlil qilindi. Bu esa tadqiqotga empirik asos berdi va nutqning amaliy qo'llanilishini aniq ko'rsatishga imkon yaratdi.

Bundan tashqari, metodologiyada adabiyotlar tahlili asosiy rol o'ynadi. Chunki u orqali zamonaviy olimlar – Perelman, Olbrexets, Lakoff, Johnson, Jenkins va Chouliaraki – ning yondashuvlari tahlil qilindi, shuningdek, ularning nazariy qarashlari tadqiqotning konseptual bazasini shakllantirdi. Shu bilan birga, metodologik yondashuvlar bir-biri bilan uzviy bog'lanib, tadqiqotning ilmiy ishonchliligini va natijalarining amaliy ahamiyatini oshirdi.

Xulosa qilib aytganda, diskurs tahlili, semiotik yondashuv, komparativ metod, korpus tahlili va adabiyot tahlilining uyg'un qo'llanilishi tadqiqotning chuqur, tizimli va ishonchli bo'lishini ta'minladi. Shu bilan birga, bu metodlar orqali zamonaviy ritorik kanonlarning turli sohalardagi funksiyalari va transformatsiyasi mukammal aniqlanib, tahlil asosida klassifikatsiya yaratildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ritorik kanonlar klassik modeldan sezilarli darajada farq qiladi, chunki ular nafaqat nutqning tarkibiy qismlarini, balki kognitiv, psixologik, media va pedagogik jihatlarini ham qamrab oladi. Shu bilan birga, tahlil jarayonida har bir kanonning o'ziga xos funksiyalari aniqlanib, ularning auditoriya bilan interaktiv aloqadagi roli, shuningdek, ularning kommunikativ samaradorlik darajasi aniqlanishi mumkin bo'ldi.

Birinchidan, kognitiv kanonlar ilmiy nutq va taqdimotlarda mantiqiy dalillashni kuchaytirish, murakkab ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazish hamda auditoriyada analitik tafakkurni rag'batlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ular boshqa kanonlar bilan uyg'unlashib ishlaganda, nutqning intellektual ta'sirini sezilarli darajada oshiradi.

Ikkinchidan, psixologik kanonlar reklama, siyosiy nutq va ommaviy chiqishlarda auditoriyaning emotsional reaksiyasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga qo'shimcha ravishda, ular pathos elementini kuchaytiradi va nutqning motivatsion ta'sirini oshiradi. Shu bilan birga, psixologik kanonlar auditoriya bilan identifikatsiya qilishni ta'minlab, nutqning qabul qilinish darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Uchinchidan, media ritorikasi nutqning vizual, audio va matn elementlarini integratsiyalashgan holda ishlatishga imkon beradi. Xususan, digital platformalar, sotsial tarmoqlar, blog va vloglar orqali nutq auditoriyaga multimodal ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, media ritorikasi psixologik va kognitiv kanonlar bilan uyg'unlashib, kommunikatsiya samaradorligini oshiradi.

To'rtinchidan, pedagogik kanonlar o'quv jarayonida interfaol nutqni shakllantirishga, o'quvchilarning qiziqishini rag'batlantirishga va motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, pedagogik kanonlar kognitiv kanonlarning mantiqiy tuzilishini mustahkamlash bilan birga, auditoriya bilan samarali muloqot imkonini yaratadi.

Beshinchidan, etik kanonlar (ethos) nutqning professional va axloqiy tarafini ta'minlaydi, shuningdek, manipulyatsiyadan saqlanish va ijtimoiy javobgarlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular boshqa kanonlar bilan integratsiyalashganda, nutqning ishonchliligi va qabul qilinishi darajasini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Quyidagi jadval zamonaviy ritorik kanonlarning klassifikatsiyasini, ularning asosiy funksiyalarini va qo'llanilish sohalarini kengroq ko'rsatadi:

Kanon turi	Asosiy funksiyalari	Qo'llanilish sohasi
Kognitiv	Mantiqiy dalillash, kognitiv metaforalardan foydalanish, murakkab ma'lumotlarni tizimli yetkazish	Ilmiy nutq, taqdimotlar, akademik diskurs
Psixologik	Auditoriyaning emotsional reaksiyasini shakllantirish, pathosni kuchaytirish, motivatsion ta'sir yaratish	Reklama, siyosiy nutq, ommaviy chiqish
Media ritorikasi	Multimodal elementlar (matn, vizual, audio), digital platformalarda ta'sir, sotsial tarmoqlar orqali auditoriyani jalb qilish	Blog, TV chiqish, ijtimoiy tarmoqlar
Pedagogik	Interfaol nutq, o'quvchilarning qiziqishini rag'batlantirish, motivatsion ta'sir, auditoriya bilan samarali muloqot	Dars jarayoni, ma'ruza, seminar, ta'lim metodikasi
Etik ritorika	Ishonchlilik (ethos), axloqiy va professional mas'uliyat, manipulyatsiyadan saqlanish	Professional muloqot, jamoat nutqi, ilmiy va ijtimoiy diskurs

Shu bilan birga, natijalar shuni ko'rsatadiki, XXI asr kommunikatsiya sharoitida ritorik kanonlar bir-birini to'ldiruvchi va integratsiyalashgan tizim sifatida ishlaydi. Shu nuqtai nazardan, har bir kanon alohida qo'llanilsa ham, u boshqa kanonlarning samaradorligini oshiradi. Masalan, pedagogik kanonlar interfaol nutq orqali kognitiv kanonlarning mantiqiy tuzilishini mustahkamlashi mumkin, shuningdek, media ritorikasi psixologik kanonlar bilan birgalikda auditoriyaning e'tiborini jalb qiladi.

Shu bilan birga, natijalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ritorik kanonlar faqat so'z san'ati emas, balki strategik boshqaruv vositasi sifatida qaralmoqda. Bu esa nutq tuzilishini rejalashtirish, auditoriya bilan muloqotni optimallashtirish va ijtimoiy-ma'naviy ta'sirni oshirish imkonini beradi. Bundan tashqari, natijalar ritorik kanonlarning multidistsiplinar tabiatini ochib beradi, chunki ular tilshunoslik, psixologiya, media tadqiqotlari va pedagogik amaliyot bilan chambarchas bog'liq.

MUHOKAMA

Yuqoridagi natijalarni tahlil qilganda, shuni ko'rish mumkinki, zamonaviy ritorik kanonlar klassik modeldan keskin farq qiladi, chunki ular faqat nutqning strukturaviy jihatlarini emas, balki kognitiv, psixologik, media va pedagogik funksiyalarini ham qamrab oladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ritorik kanonlarning zamonaviy talqini auditoriya bilan muloqot jarayonini yanada samarali qilishga imkon beradi, chunki ular emotsional va mantiqiy ta'sirni uyg'unlashtiradi.

Bundan tashqari, tahlil shuni ko'rsatadiki, XXI asr kommunikatsiya sharoitida media ritorikasi va digital platformalardagi nutq alohida e'tiborni talab qiladi. Chunki bugungi kunda nutq faqat so'z orqali emas, balki vizual va audio elementlar bilan birgalikda auditoriyaga ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, media ritorikasi psixologik va kognitiv kanonlar bilan integratsiyalashib ishlaganda, nutqning samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Shuningdek, pedagogik kanonlar interfaol nutq orqali auditoriyaning diqqatini jalb qilishi, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishi va mantiqiy tushunishni mustahkamlashi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, pedagogik va kognitiv kanonlarning uyg'un qo'llanilishi ilmiy ma'lumotlarni yetkazishda nafaqat samaradorlikni, balki auditoriyaning qabul qilish darajasini ham oshiradi.

Bundan tashqari, natijalar shuni ko'rsatadiki, etik kanonlar (ethos) boshqa kanonlar bilan birgalikda nutqning ishonchliligini va axloqiy jihatini ta'minlaydi. Shu bois, auditoriya faqat mantiqiy dalillarni emas, balki nutq sohibining axloqiy va professional

maqomini ham baholaydi. Shu bilan birga, olimlar fikricha, zamonaviy ritorik kanonlar multidistsiplinar tabiatga ega bo'lib, tilshunoslik, psixologiya, media tadqiqotlari va pedagogik amaliyot bilan chambarchas bog'liqdir.

Shu nuqtai nazardan, munozara shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ritorik kanonlarni o'rganish va qo'llash nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. Chunki ular kommunikatsiya samaradorligini oshirish, auditoriya bilan interaktiv aloqani rivojlantirish va ijtimoiy-ma'naviy ta'sirni kuchaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, natijalar ritorik kanonlarning bir-birini to'ldiruvchi va integratsiyalashgan tizim ekanligini ko'rsatadi, bu esa nutqning turli kontekstlarda samarali qo'llanilishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, munozara shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ritorik kanonlar nafaqat nutq san'ati, balki strategik kommunikatsiya vositasi sifatida ham qaraladi. Shu sababli, ularning tahlili va klassifikatsiyasi ilmiy, pedagogik va amaliy kontekstlarda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Shu tadqiqot natijalari asosida, zamonaviy ritorik kanonlar klassik modeldan sezilarli darajada farq qiladi, chunki ular nafaqat nutqning strukturaviy elementlarini, balki kognitiv, psixologik, media va pedagogik funksiyalarni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, natijalar shuni ko'rsatadiki, auditoriya bilan interaktiv aloqa va kommunikatsiya samaradorligini oshirishda har bir kanonning o'ziga xos roli mavjud bo'lib, ularning uyg'un qo'llanilishi nutqning umumiy ta'sirini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Bundan tashqari, tadqiqot shuni isbotladiki, kognitiv kanonlar murakkab ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazish va mantiqiy dalillashni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi, shu bilan birga auditoriyada analitik tafakkur va intellektual qabul qilish jarayonini rag'batlantiradi. Shu bilan birga, psixologik kanonlar auditoriyaning emotsional reaksiyasini shakllantirish, pathosni kuchaytirish va nutqning motivatsion ta'sirini oshirish orqali kommunikatsiya jarayonini samarali qiladi.

Shu bilan birga, media ritorikasi multimodal elementlar (matn, vizual, audio) orqali auditoriyani jalb qilish imkonini beradi, shuningdek, digital platformalarda nutqning samaradorligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, media, psixologik va kognitiv kanonlarning integratsiyalashgan qo'llanilishi nutqning ta'sirini maksimal darajada kuchaytiradi.

Bundan tashqari, pedagogik kanonlar interfaol nutq shakllantirish, o'quvchilarning motivatsiyasini rag'batlantirish va mantiqiy tushunishni mustahkamlash orqali o'quv jarayonida samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, pedagogik va kognitiv kanonlarning uyg'un qo'llanilishi auditoriya bilan interaktiv aloqani kuchaytiradi va nutqning amaliy samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, etik kanonlar (ethos) nutqning ishonchliligini va axloqiy jihatini ta'minlaydi, shuningdek, manipulyatsiyadan saqlanish va ijtimoiy-professional javobgarlikni oshiradi. Shu nuqtai nazardan, ularning boshqa kanonlar bilan integratsiyalashgan qo'llanilishi nutqning umumiy ta'sirini yanada mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, zamonaviy ritorik kanonlar nafaqat nutq san'ati, balki strategik kommunikatsiya vositasi sifatida qaraladi. Shu sababli,

ularni chuqur tahlil qilish, tizimli klassifikatsiya qilish va amaliy kontekstlarda qo'llash ilmiy, pedagogik va ijtimoiy jihatdan dolzarb ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Burke, K. (1969). *A rhetoric of motives*. Univ of California Press.
2. Celentano, M. S. (2011). Oratorical Exercises from the Rhetoric to Alexander to the Institutio oratoria: Continuity and Change. *Rhetorica*, 29(3), 257-265.
3. Chouliaraki, L. (2013). *The ironic spectator: Solidarity in the age of post-humanitarianism*. John Wiley & Sons.
4. Foss, S. K., Foss, K. A., & Trapp, R. (2014). *Contemporary perspectives on rhetoric*. Waveland Press.
5. Herrick, J. A. (2001). *The History and Theory of Rhetoric*. Hope College.
6. Jenkins, H. (2006). New York University Press. *Convergence Culture: where old and new media collide*. New York University, 307-319.
7. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*, university of Chicago press.
8. Magalhaes, A. L., Andreoni, B., & Engenharia, D. (2013). *The rhetoric of oppression in the workplace*.
9. Ottria, I. (2023). L'oratore e il filosofo. Interazioni secentesche tra diversi campi del sapere. *Intersezioni*, 43(3), 333-350
10. Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *Rhetoric: A Treatise on Argumentation*.